

2 Razvoj moderne geografije v 19. in začetku 20. stoletja

Darko Ogrin

2.1 Svetovna geografija v začetnem obdobju moderne geografije

2.1.1 Prva polovica 19. stoletja in nastanek moderne geografije

V 19. stoletju je dobila geografija novo vsebino in nove teoretične osnove. Razvoj je bil zelo zapleten, vendar najpomembnejši v njeni zelo dolgi zgodovini. V času velikih geografskih odkritij, pa tudi v 18. stoletju, je bila glavna naloga geografije odkrivanje novih, nepoznatih ali manj poznanih delov sveta, njihovo opisovanje, merjenje in kartografsko prikazovanje. Bila je veda, ki je ponujala uporabne informacije o Zemlji, pri čemer se je prepletala z ostalimi vedami, tako naravoslovnimi kot družboslovnimi. Iz nje so se razvile mnoge vede in znanstvene discipline, ki so tudi imele za predmet proučevanja Zemljo in njeno površje. Med njimi tudi kartografija, ki je postala samostojna tehnična veda. V začetku 19. stoletja se je začel proces postopne preobrazbe geografije iz klasične v moderno holistično vedo o Zemljinem površju.

V 18. stoletju se je obdobje velikih geografskih odkritij v glavnem končalo. Neodkriti so ostali arktični in antarktični predeli ter notranjost kontinentov, predvsem Afrike in Amerike. Ta raziskovanja so se odvijala v 19. in v začetku 20. stoletja. Od vseh celin je ostala najbolj neraziskana Afrika. Pospešeno so jo zaradi

gospodarskih in političnih interesov evropskih držav ter imperialistične delitve sveta raziskovali v 19. stoletju. Pri tem so veliko pomagala geografska društva, ki so bila ustanovljena tudi v ta namen. Prvo je bilo osnovano francosko *Société de Géographie* (1821), sledilo mu je angleško *Royal Geographical Society* (1831) in rusko *Geografičeskoe obščestvo* (1845). Ključno vlogo pri raziskovanju Afrike je odigral **David Livingstone** (1813–1873), njegovo delo je po Livingstonovi tretji raziskovalni ekspediciji in smrti zaradi malarije pri raziskovanju Tanganjiškega in Njaškega jezera nadaljeval **Henry Morton Stanley** (1841–1904). V Aziji so v 19. stoletju raziskovali predvsem gorato notranjost, s severa Rusi, z juga Angleži. Vodilni pri raziskovanju Andov v Južni Ameriki je bil **Alexander von Humboldt** (1767–1859), puščavsko notranjost Avstralije sta v drugi polovici 19. stoletja raziskala **Charles Sturt** (1795–1869) in **Peter Egerton-Warburton** (1813–1889). Odmaknjene polarne predele so raziskovali še v začetku 20. stoletja. Leta 1909 je kot prvi človek stopil na severni tečaj **Robert Peary** (1856–1920). Na južni pol sta istočasno odšli odpravi Norvežana **Roalda Amundsena** (1872–1928) in Angleža **Robert Falcona Scotta** (1868–1912). Decembra 1911 ga je prva dosegla Amundsenova odprava, medtem ko je Scottova ob vračanju s pola v bazni tabor končala tragično.

Slika 23: Sedež angleškega geografskega društva Royal Geographical Society v Londonu (foto: D. Ogrin).

Velika geografska odkritja so prinesla veliko novih spoznanj in obsežno faktografsko gradivo. Družbeni in znanstveni razvoj v 19. stoletju je izpostavil potrebo, da se to gradivo obdela in prikaže s pomočjo novih geografskih konceptov in teoretičnih osnov, saj so prejšnji preživeli. Novonastajajoča geografija se je začela postopno usmerjati k raziskovanju temeljnih naravnih in družbenih pojavov, ki sestavljajo Zemljino površje, in v pojasnjevanje njihovih medsebojnih odvisnosti. Družbene potrebe po novih znanjih o pojavih in procesih na Zemljinem površju so pripeljale do hitrega razvoja tudi v mnogih geografiji sorodnih vedah, npr. v geologiji, biologiji, astronomiji, statistiki, ekonomiji, sociologiji in etnologiji. To je pripeljalo geografijo v položaj, da je morala na novo definirati in zamejiti svoj predmet proučevanja, kakor tudi teoretične in metodološke osnove. V teoretičnem pogledu je geografija vstopila v novo obdobje poglobljenih razprav o svojih idejnih osnovah, tudi med seboj nasprotujočih si, od materialističnih do idealističnih. Te razprave so bile v osnovi nadaljevanje razprav iz predhodnega obdobja razvoja geografije, le da so potekale pod vplivom novih socioloških in filozofskih pogledov.

2.1.1.1 Alexander von Humboldt in Carl Ritter

Vpliv francoskega materializma se je v geografiji odrazil v mehaničnem materializmu in v determinističnih konceptih razumevanja odnosa med naravo in človekom. Ta smer se je v glavnem razvila kot odgovor na predhodne teološke poglede, ki so izhajali še iz srednjega veka. Na drugi strani je bil zelo velik tudi vpliv Heglovih filozofskih konceptov. Za geografijo je bil pomemben predvsem njegov pristop k raziskovanju pojavov, ki je opravil z metafizičnim razumevanjem sveta. Koliko so bila ta razmišljanja pomembna za utemeljitev moderne geografije in njen nadaljnji razvoj, je najbolj razvidno iz del nemških znanstvenikov Alexandra von Humboldta in Carla Ritterja, prvih predstavnikov t. i. moderne geografije, ki sta začrtala pot razvoja geografije v prvi polovici 19. stoletja. Če je Kant nakazal teoretično usmeritev geografije, sta jo Humboldt in Ritter utemeljila kot znanstveno vedo. Uveljavila sta opazovanje in pojasnjevanje vzročnih povezav in odnosov med geografskimi pojavi in procesi v prostoru in času ter tako opredelila predmet in naloge moderne geografije. Njuno razumevanje geografije je sledilo Kantovemu horološkemu (prostorskemu) pristopu, po katerem je naloga geografije proučevanje vseh pojavov, ki so prisotni na določenem delu

Zemljinega površja, metodološko pa primerjalni metodi. Ideološko sta bila na različnih bregovih. Humboldt je bil naravoslovec materialističnega, Ritter pa teolog in zgodovinar idealističnega nazora.

Alexandra von Humboldta štejejo za zadnjega vsestranskega učenjaka, bolj kozmografa kot geografa (Holt-Jensen, 2018). Ukvarjal se je z več področji današnje znanosti, profesionalno tudi z geologijo, njegova glavna ambicija pa so bile raziskovalne ekspedicije. Najbolj znana je petletna po Latinski Ameriki, potoval je po Evropi, s pomočjo ruskega dvora tudi po Rusiji vse do Sibirije, neuresničena pa je ostala želja obiskati Indijo in Himalajo, saj mu angleške oblasti niso hotele izdati dovoljenja za potovanje (Wulf, 2017). Na ekspedicijah je želel spoznati in pojasniti kompleksni sistem, ki ga predstavlja Zemlja. V ta namen je zbiral gradivo (vzorke kamnin, rastlin in tudi živali), opravljal številne meritve (geografskih koordinat, nadmorske višine, podnebja), imel je tudi neizmeren dar za opazovanje pokrajine. Na osnovi gradiva s terenskega dela je utemeljil svoja spoznanja o povezavah med naravnimi dejavniki v pokrajini, kakor tudi med njimi in človekom. Tak pristop je poimenoval »*physikalische Geography*«, ki pa ga ne smemo zamenjevati s sodobnim, bolj omejenim konceptom fizične geografije. Glavni cilj Humboldtovega terenskega dela torej ni bilo odkrivanje novih vrst in zbiranje gradiva za naravoslovne muzeje, kar je bilo takrat prevladujoče, ampak s pomočjo njega odkriti povezave med rastlinstvom, živalstvom in človekom s podnebjem, topografijo in nadmorsko višino. Iz rezultatov terenskega dela je izpeljal pionirske razlage podnebnih in vegetacijskih pasov, kar je bilo temeljnega pomena za poznejši razvoj biogeografije in klimatologije. Njegovo delo je vplivalo na Darwina, v njem najdemo tudi zametke sodobnega ekološkega razmišljanja.

Rezultati ekspedicije v Latinsko Ameriko so izšli v 30 knjigah v obdobju 1805–1834. Temeljno in zelo vplivno delo, tudi za poznejši razvoj geografije, predstavlja *Kosmos*, ki je izhajal ob koncu njegovega življenja med letoma 1845 in 1862. V njem je poskušal, v duhu predhodnih kozmografij, predstaviti vse takratno znanje o materialni podobi sveta, z izhodiščem, da se posamezno lahko spozna samo kot del celote. *Kosmos* je začel pisati leta 1834, prav v letu, ko je nastal izraz »*znanstvenik*«, ki je naznanjal začetek profesionalizacije znanosti in vse ostrejših meja med posameznimi znanstvenimi disciplinami. Knjiga je bila zasnovana ravno nasprotno od tega, hotela je združiti vse, kar so poskušale

ločevati profesionalne znanosti (Wulf, 2017). Po mnenju Geoffreya in sod. (1993) je s takim pristopom izpostavil kompleksni in sintetični značaj geografije in s tem njeno specifičnost v primerjavi z drugimi vedami. Izhajajoč iz osnovnega pristopa k spoznavanju sveta (»V tej izjemni verigi vzrokov in posledic ne moremo niti enega samega dejstva premišljati v posamičnosti. Vse je povezano. Če potegnemo eno nitko, se lahko razpara vsa tapiserija«; Wulf, 2017, str. 26–27). Humboldt ni kazal zanimanja za specializacijo v katero od nastajajočih naravoslovnih ved. Čeprav je ogromno potoval po Evropi in predaval o svojih dosežkih v različnih okoljih, se tudi ni pretirano ukvarjal z nastajajočo delitvijo znanosti na posamezne discipline in neskončnimi razpravami o mejah med njimi. Podobno velja tudi za Ritterja (Holt-Jensen, 2018). Humboldta običajno imamo za utemeljitelja moderne fizične geografije, spregledati pa ne smemo, da je napisal tudi regionalni pregled Mehike in Kube.

Slika 24: Alexander von Humboldt je bil med letoma 1799 in 1804 na raziskovalni ekspediciji po Srednji in Južni Ameriki (po razglednici, zbirka: D. Ogrin).

V nasprotju s Humboldtovimi, znanstveni zaključki **Carla Ritterja** (1779–1859) ne izhajajo iz neposrednih opazovanj, čeprav je veliko potoval po Evropi, ampak iz kabinetne analize poročil drugih raziskovalcev (tudi Humboldtovih) in analize zgodovinskih dejstev. S pomočjo njih je poskušal pojasniti vlogo naravnih pogojev za zgodovinski razvoj posameznih narodov. Slovel je po temeljitosti in kritičnosti ter sposobnosti sintetiziranja zelo velikega števila virov. Njegovi pogledi so blizu okoljskemu (geografskemu) determinizmu, saj je razlagal, da je zgodovina narodov pogojena z naravnimi razmerami. Podobno kot pozneje Vidal de La Blache pa je tudi razmišljal, da so Zemlja in njeni prebivalci v tesnih vzajemnih odnosih, kjer ozemlje vpliva na ljudi, velja pa tudi obratno. Zagovarjal je mnenje, da so posamezni deli Zemljinega površja (regije, pokrajine) celota, ki jo sestavljajo naravno okolje in ljudje. Raziskovanje prostorskih enot in njihove celovitosti pa je osnovna naloga geografije. Zaradi tega ga štejemo za utemeljitelja moderne regionalne geografije.

Trdil je, da so pokrajinske prvine v prostorskih enotah v takih medsebojnih povezavah, da so posamezne pokrajine individualni, neponovljivi deli Zemljinega površja. Poudarjal je, da morajo sinteze in opisi prostorskih enot izhajati iz predhodnih analiz pokrajinskih elementov. Ker ni želel zgolj opisovati povezav in odnosov v pokrajini, temveč jih tudi razložiti, je svojo novo znanstveno geografijo poimenoval »*Erdkunde*« (znanost o Zemlji) in ne »*Erdeschreibung*« (opis Zemlje). Njegovo najpomembnejše delo je zbirka 19 knjig »*Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen*« oziroma *Geografija v odnosu do narave in do zgodovine ljudi*, od katere je prvi dve knjigi napisal leta 1817 in 1819, druge pa pozneje (Geoffrey in sod., 1993).

V nasprotju s prejšnjimi regionalnimi deli, ki so predvsem kopičila množico podatkov o posameznih območjih, je Ritter (in tudi Humboldt) jasno strukturiral gradivo in poiskal podobnosti in razlike med posameznimi deli sveta. Ritterja imajo za utemeljitelja primerjalne metode v regionalni geografiji, ki se je izkazala za najbolj uspešno med vsemi do tedaj uporabljenimi načini predstavitev geografskega znanja o posameznih delih Zemljinega površja. Sam Ritter pa je za utemeljitelja te metode štel Humboldta. Osnova Ritterjevih komparativnih študij je bila naravnogeografska podoba površja, ki jo je uporabljal kot kriterij za členitev na manjše enote. Sledila je zelo pomembna faza dela, to je razlaga odnosov med človekom in njegovim okoljem v različnih pokrajinah v povezavi

z zgodovinskim razvojem. Takemu pristopu je geografija sledila celotno 19. stoletje, tudi po njeni institucionalizaciji (Holt-Jensen, 2018).

Ritterjevi pogledi so bili pod močnim vplivom njegove globoke religioznosti in nemškega idealističnega filozofa Georga W. F. Hegla (1770–1831). Po njegovem mnenju je pri vseh pojavih v ozadju božji načrt. Poudarjal je, da je Zemlja »dom za vzgojo človeka, kjer se odvija njegova zgodovina«, in da se »človeška zgodovina odvija po vnaprej določenem božjem planu«. Tak pristop so pozneje zelo kritizirali, izrazito po izidu Darwinovega dela *O izvoru vrst*, ki je uveljavilo novo filozofijo znanosti (Geoffrey in sod., 1993).

Kljub določenim razlikam imata Humboldt in Ritter v nekaterih splošnih pogledih na geografijo veliko skupnega. Oba razumeta geografijo kot posebno vedo, ki ima za osnovno nalogo celovito predstavitev pokrajin, vključno z rezultati človekovega dela in načinom življenja. Geografijo vidita kot enotno vedo, z enim predmetom proučevanja, ki se notranje deli na občo in posebno (regionalno). Za Ritterja so predmet geografskega proučevanja konkretne prostorske enote (pokrajine, regije), ki jih sestavljajo narava, prebivalstvo in gospodarstvo. Na nadaljnji razvoj geografije je imel večji vpliv Ritter, saj je bil na politično pobudo leta 1820 imenovan za prvega profesorja geografije na Univerzi v Berlinu. Zgradil je lastno geografsko šolo, po kateri se je pozneje zgledovala nemška in tudi svetovna geografija.

2.1.2 Druga polovica 19. stoletja in institucionalizacija geografije

S smrtjo Humboldta in Ritterja se je po mnenju Holt-Jensena (1981) zaključilo klasično obdobje razvoja moderne geografije. Humboldt in Ritter sta na temeljih, ki jih je že prej kot predavatelj fizične geografije v Königsbergu postavil Immanuel Kant, dogradila njene osnove in utrdila prepričanje, da mora veda temeljiti na objektivnih ugotovitvah, ki izhajajo iz opazovanj in ne le iz logičnih predpostavk. Po njuni smrti leta 1859 je geografija kot znanost zašla v stagnacijo, z Ritterjem je odmrla tudi njegova geografska katedra. Nove so bile ustanovljene šele čez približno 20 let. V tem času so imela pomembno vlogo geografska društva, ki so sodelovala pri imperialistični delitvi sveta in uživala močno državno podporo ter imela številno članstvo. Društva so organizirala številne raziskovalne ekspedicije na različne konce sveta, ki so v matične države prinesle ogromno gradiva. To je bilo ena od osnov za hitro razvijajoče se znanstvene discipline,

predvsem naravoslovne. Ob koncu 19. stoletja je bila na evropskih univerzah zelo izrazita težnja po osamosvajanju posameznih disciplin in specializaciji. S specializacijo se je utrdila nova znanstvena filozofija, ki je favorizirala odkrivanje zakonitosti in vzročnosti in je zamenjala prej prevladujoči holistični pristop. Nove razmere v znanosti so pomenile za geografijo, ki je ohranjala kozmografski značaj, določeno krizo. Razvoj geografije je zaviralo tudi Ritterjevo poudarjanje zgodovine pri razlagi odnosov med človekom in njegovim okoljem, ki so ga širili njegovi učenci, zaradi česar so se mnogi bolj usmerili v zgodovinska kot geografska raziskovanja. Razširjeno je bilo tudi prepričanje, da je geografija poddisciplina zgodovine ali vsaj zgodovini podrejena veda. Tudi v šolah je bila tesno povezana z zgodovino.

Dejstvo, da je bila geografija po letu 1850 razširjeni šolski premet in da je njen pomen za razvoj in delovanje države prepoznala tudi politika, je pripomoglo, da se je uveljavila kot univerzitetni študij. Velik vzgojni pomen ji je pripisoval že švicarski pedagog **Johann Heinrich Pestalozzi** (1746–1827). V šolah so jo videli kot predmet, ki razvija sposobnost opazovanja. Po francosko-pruski vojni (1870–1871) so pomen geografije za državo prepoznali tudi vodilni politiki. Geografsko izobrazbo so videli kot pripomoček za popularizacijo ideje o nacionalni državi in krepitev nacionalne zavesti. Veliko vlogo so ji pripisovali pri kartografski pismenosti in izobraževanju vojaških kadrov, razumevanju gospodarskih in političnih razmer v svetu, v Veliki Britaniji so jo videli tudi kot predmet, ki spodbuja imperialistične ambicije. Da bi dosegla te cilje, so zahtevali, da so učitelji bolje izobraženi. Zato je pruska vlada leta 1874 sprejela odločitev, da se ustanovijo katedre (oddelki) za geografijo na vseh pruskih univerzah. Zgledu so sledile tudi ostale evropske države (Holt-Jensen, 2018).

Z institucionalizacijo geografije so bili opredeljeni njeni vsebinski okvirji in predmet proučevanja, vzpostavili so standarde znanja. Univerzitetna geografija je prevzela osnovne Humboldtove in Ritterjeve poglede, nanjo je zelo vplival razvoj naravoslovja in Darwinove ideje. Napisani so bili učni načrti in predpisana študijska literatura. Univerze so izobrazile poklicne geografe, ki so širili geografsko misel in jo uveljavljali v laični in strokovni javnosti. Akademsko geografija je dobila svoje strokovne časopise, ki so skrbeli za razvoj geografskega znanja, metodološki napredek vede, analizirali so njen zgodovinski razvoj in aktualni družbeni ter aplikativni pomen. Pomembna so bila tudi razmišljanja o njenih

teoretskih osnovah in razmerju do sorodnih disciplin. V marsikaterem okolju se je akademska geografija oddaljila od geografskih društev in razvila svojo znanstveno bazo (ki je bila pri društvih večinoma šibka), vključno z vzporednimi geografskimi časopisi. Akademska znanstvena srenja je začela organizirati nacionalne in mednarodne sestanke, ki so pospešili pretok informacij in olajšali teoretsko in metodološko poenotenje vede.

Slika 25: Razglednica, ki so jo izdali ob četrtem kongresu italijanskih geografov leta 1901 (po razglednici, zbirka: D. Ogrin).

2.1.2.1 Vpliv darvinizma

Velik vpliv na razvoj geografije, kakor tudi drugih ved, predvsem naravoslovnih, je imel v drugi polovici 19. stoletja **Charles Darwin** (1809–1892), predvsem njegovo delo *O izvoru vrst* (1859). Pod njegovim vplivom sta Ritterjev teološki pristop postopoma zamenjala materialistična filozofija in evolucijski pristop s poudarkom na odkrivanju naravnih zakonov in vzročnosti. Privrženci darvinizma so poskušali celo razvrednotiti Ritterjevo delo in so mu odrekli znanstvenost, saj ga niso mogli postaviti v Darwinov koncept boja in preživetja. V naravoslovju se je uveljavil empirični pristop s postavljanjem hipotez in z njihovim preverjanjem, kar je vodilo k oblikovanju splošnih spoznanj in zakonov. V geografiji

je pod vplivom razvoja naravoslovja močno napredovala fizična geografija, ki je svoja spoznanja začela nadgrajevati na temeljih, ki sta jih postavila Humboldt in škotska geografinja **Mary Somerville** (1780–1872). Vpliven je bil predvsem njen učbenik fizične geografije (*Physical Geography*), ki je izšel leta 1848 in je bil v uporabi do začetka 20. stoletja.

V zadnji tretjini 19. stoletja se je za fizično geografijo uveljavilo ime fiziografija (*physiography*). Obsegala je širše področje kot danes, definirali bi jo lahko kot »opis narave« ali, kakor je svoj učbenik iz fizične geografije poimenoval slovenski geograf Janez Jesenko (1838–1908), *Prirodopoznavski zemljepis* (Jesenko, 1874). Veliko večino fizične geografije je konec 19. stoletja zavzemala geomorfologija (v tem času je bil zanj v splošni rabi izraz »morfologija«), zaradi česar je ponekod prišlo tudi do teženj, da postane fiziografija (fizična geografija) del novonastale geologije (Holt-Jensen, 1981).

Razen dezintegracijskih teženj, ki so izhajale predvsem iz prevladujočega evolucionizma in pozitivističnega pristopa k raziskovanju ter teženj po osamosvajanju fizične geografije in njenih posameznih disciplin, so bile v drugi polovici 19. stoletja v geografiji v manjši meri prisotne tudi integracijske težnje s poudarjanjem potrebe po sintezi pri proučevanju procesov in pojavov na Zemljinem površju in zagovarjanjem geografije kot horološke vede, kar je bil prevladujoči trend v razvoju geografije v prvi polovici 20. stoletja. Zaradi dezintegracijskih teženj je zašla komaj nastala znanstvena geografija v težave zaradi razmejevanja z ostalimi vedami, predvsem geologijo in biologijo. Z osamosvojitvijo geologije, geofizike in geodezije se je tudi predmet geografskega proučevanja skrčil samo na površinske dele Zemljinega površja.

Po Stoddartu (1966) so v geografiji naleteli na odziv predvsem štiri Darwinove ideje:

- razvoj pojavov skozi čas ali evolucija;
- odnosi med živimi bitji in povezave med njimi ter njihovim okoljem;
- selekcija in boj za preživetje;
- naključnost v razvoju živih bitij.

Evolucija je splošni koncept postopnega, enakomernega razvoja od nižjih, bolj preprostih, proti višjim, bolj zapletenim oblikam. Ideja je močno vplivala na raziskovanje reliefa. Na njej je Darwin oblikoval teorijo o razvoju koralnih

grebenov. Najbolj znan primer prenosa te ideje v geografijo je Davisov model cikličnega razvoja reliefa, v katerem razlaga razvoj površja skozi mlado, zrelo in staro fazo (Bognar, 2001; Natek, 2001). Podobne razlage so se pojavile tudi v pedologiji in ekologiji, evolucijsko idejo je pri razlaganju razvoja kulturne pokrajine skozi čas uporabila tudi francoska regionalnogeografska šola v začetku 20. stoletja (Stoddart, 1966).

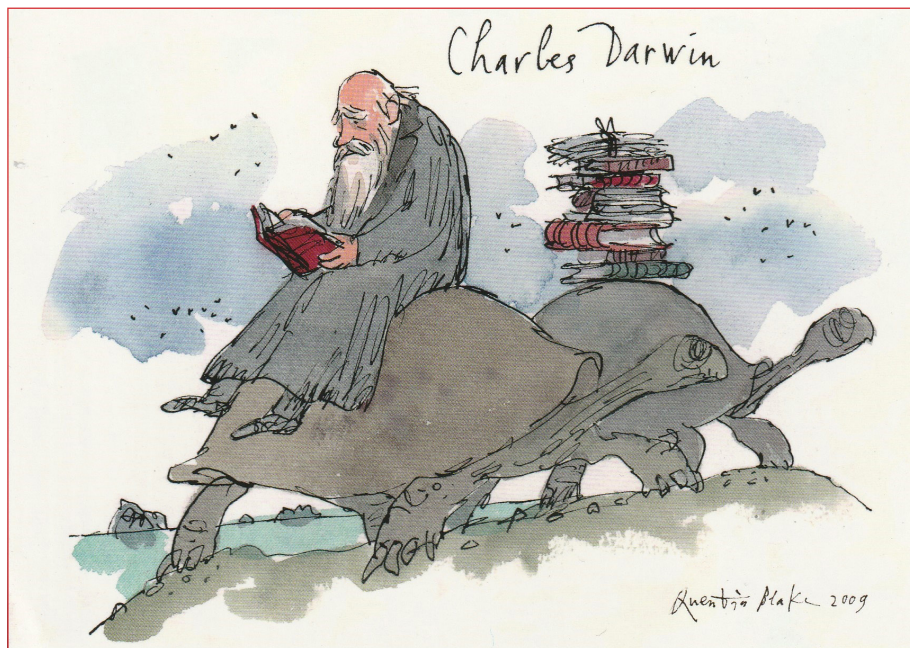
Darwinova razmišljanja o odnosih med živimi bitji, povezavah med njimi ter njihovim okoljem (združbe) so bila osnova za nastanek nove vede – ekologije. Darwin je obravnaval človeka kot del žive narave in kot tak je postal sestavni del ekoloških raziskav. V začetku 20. stoletja se je za študij odnosov med človekom in njegovim okoljem uveljavilo ime humana ekologija, ki je našla svoje delovno področje tudi znotraj geografije. Analogija z živimi organizmi in njihovo organizacijo je v geografiji zaznavna tudi pri obravnavi regij in držav. Britanski geograf **Andrew John Herbertson** (1865–1915) (1913–14, cit. po Stoddart, 1966) je naravne regije (pokrajine) razumel kot združbe anorganske in žive materije z vsemi njihovimi funkcijami in strukturami. Tako kot rastline in živali lahko po njegovem prepričanju tudi regije hierarhično razvrščamo v vrste, rodove, redove in razrede, na kar se je opirala metodologija angleške regionalne geografije v prvi polovici 20. stoletja.

Darwinizem je močno pospešil proučevanje razmerja med naravo in človekom. Britanski filozof **Herbert Spencer** (1820–1903) ima zasluge za uvedbo t. i. **socialnega darvinizma**. Prepričan je bil, da je človeška družba zelo podobna živalskim združbam in da se morajo človeške družbe bojevati, če želijo preživeti v določenem okolju. Spencer je bil liberalec in je verjel, da bo najmočnejši posameznik najbolje in najlažje preživel v svobodni, tržni ekonomiji. Pod vplivom teh idej je bil tudi **Friedrich Ratzel** (1844–1904), ki je v delu *Antropogeografija* (*Anthropogeographie*, 1882) vpeljal takratne poglede naravoslovja v družbeno geografijo. Antropogeografijo je razumel kot del biogeografije, družbeni razvoj pa razlagal kot posledico naravnih razmer, saj relief, prst, vodovje, temperatura in vegetacija pogojujejo prostorsko razporeditev poselitve. Delo je izšlo v času, ko je bila geografija izrazito usmerjena v fizično geografijo, zato lahko Ratzla upravičeno štejemo za utemeljitelja družbene geografije, kljub očitkom, da je družbene in prostorske procese razlagal izrazito deterministično (Bufon, 2001). Determinizma se je oklepal tudi **Ellsworth Huntington** (1876–1947), ki

je razlagal vzpon civilizacij v zmernih geografskih širinah in slabšo razvitost v nizkih geografskih širinah z manj ugodnim podnebjem v tropskem pasu.

Idejo, da je človeška družba podobna živalskim združbam, je Ratzel še bolj razdelal v *Politični geografiji* (*Politische Geographie*, 1897). Tu razpravlja o državi kot organizmu, ki je pripet na določeno območje (celovitost države in njenega ozemlja), države pa se v skladu z Darwinovim naukom med seboj borijo za preživetje, kjer preživijo najmočnejše in najbolj prilagodljive. Hranilo držav, tako kot hrana in voda pri organizmih, so nova ozemlja. Koncept o boju med vrstami in naravni selekciji je imel velik odziv tudi v tedanjih političnih idejah liberalnih ekonomistov. Z idejo so opravičevali kolonializem in težnjo večjih narodov (držav) po prevladi nad manjšimi. Ti pogledi so bili odločilni tudi za geopolitični razvoj v Evropi med obema svetovnima vojnoma.

Darwinove ideje so v geografskih krogih interpretirali v determinističnem smislu. Iz verskih in znanstvenih razlogov (zakoni o dednih spremembah, tudi mutacijah, so bili odkriti šele pozneje) je bil zanemarjen koncept naključnosti.

Slika 26: Karikatura Charlesa Darwina, ki študira na želvi
(po razglednici, zbirka: D. Ogrin).

To idejo so začeli geografi pogosteje uporabljati šele sredi 20. stoletja. Avtorji, ki razvoj geografije razlagajo s pomočjo Kuhnovega modela razvoja znanosti (Holt-Jensen, 1981; Stoddart, 1981; Vresk, 1991), so mnenja, da je s splošnim sprejetjem Darwinovih pogledov v vseh najpomembnejših geografskih šolah geografija prešla v drugi polovici 19. stoletja iz predparadigmatske v prvo paradigmatsko fazo. Za predparadigmatsko fazo razvoja je značilno, da prevladujejo posamezne geografske šole, od katerih vsaka zastopa svoj pogled, in da veda nima enotnih teoretskih in metodoloških izhodišč za reševanje znanstvenih vprašanj. Med posameznimi šolami, znanstveniki in tudi laiki sicer poteka komunikacija, vendar so zelo pogosti konflikti o osnovnih idejnih in metodoloških usmeritvah stroke.

2.1.2.2 Posibilizem in vzpon regionalne geografije

S prevlado determinizma in geomorfologije v vseh pomembnejših geografskih okoljih je geografija vstopila v prvo paradigmatsko fazo razvoja. V tej fazi, v kateri se je utrdil ugled geografije, je veda zdržala skoraj polovico stoletja. V krizo je zašla, ko so se začele pojavljati številne kritike determinizma, saj z njim ni bilo mogoče zadovoljivo pojasniti vedno več znanstvenih in strokovnih vprašanj. Kot oponent stari paradigmi se je uveljavil **posibilizem**, ki skupaj z vzponom regionalne geografije predstavlja drugo paradigmatsko fazo razvoja geografije. Ta je prevladovala med obema svetovnima vojnoma. Privrženci posibilizma, ki ga je zagovarjal francoski zgodovinar Lucien Febvre (1878–1956), so glede odnosa med naravo in človeško družbo zagovarjali pogled, da ni nobene nujnosti, ampak le možnosti. Dopusčali so možnost, da narava omejuje človeka, vendar so bolj poudarjali človekovo odločitev za izvajanje dejavnosti kot pa okoljske omejitve.

Za uveljavitev posibilizma v geografiji in regionalne geografije je bil najbolj zaslužen **Paul Vidal de La Blache** (1845–1918). Francoskim geografom so nato sledile še nemška, britanska in ruska geografska šola. Vidal de La Blache je nasprotoval pretiranim in včasih nesmiselnim generalizacijam, ki so se pojavljale v številnih splošnih geografijah, in Ratzlovim determinističnim nazorom. Kot protiutež je izpostavil potrebo po proučevanju razmerja med človekom in njegovim okoljem v manjših pokrajinah (*pays*), kjer ni veliko možnosti, da bi se geograf bistveno oddaljil od stvarnosti. Njegove pobude je sprejela vrsta geografov. Realizirali so jih v številnih, tehtno zasnovanih regionalnogeografskih monografijah. Najlepši primer je zbirka »*Geographie universelle*«, v kateri

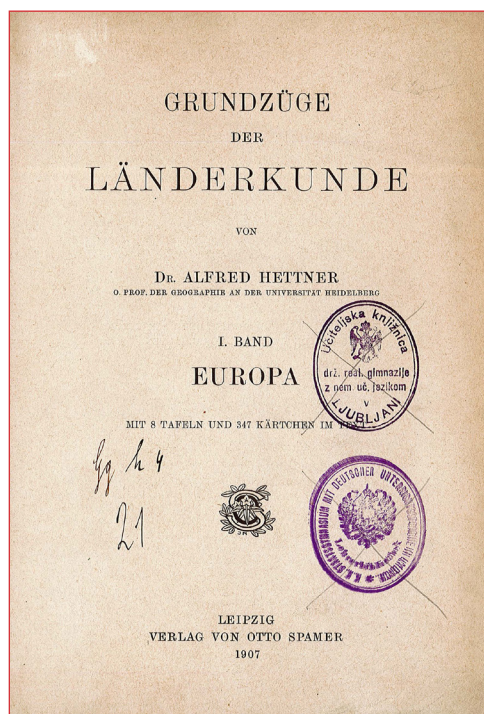
so zbrane regionalne geografije vseh poglobitnih svetovnih regij. Vidal de La Blachev osnovni pristop k proučevanju človeka in njegovega okolja (dveh glavnih komponent geografskega študija) je bil, da narava določa omejitve in nudi možnosti za poselitev in življenje človeka, način, kako se človek odziva in si prilagaja naravo, pa je odvisen od njegovih sposobnosti, tradicije in načina življenja. Po njegovem mnenju je nesmiselno postavljati meje med naravnimi in družbenimi pojavi v pokrajini, ampak jih je treba proučevati kot celoto. Težišče geografskega raziskovanja je po njegovem prepričanju način življenja (*genres de vie*), ki ga izoblikujejo skupine ljudi v svojem okolju. Način življenja kot oblika prilagoditve ljudi na geografsko okolje je tudi kriterij za členitev na pokrajine (Geoffrey in sod., 1993).

Za francosko geografsko šolo je bilo v začetku značilno skrbno ravnovesje pri obravnavi naravnih in družbenih elementov. Po letu 1930 pa regije niso več proučevali na osnovi izvirnega modela vsestranskega proučevanja vseh njihovih elementov, ampak so se že osredotočali na t. i. osrednji problem (Nir, 1990). Izhodiščem francoskega posibilizma se je pri svojem regionalnogeografskem proučevanju približal tudi Anton Melik. Pri proučevanju pokrajine se je osredotočal na razvojno, historično naravnano raziskovanje, kjer je izstopal segment naravnih razmer. Po eni strani je hotel prikazati naravne razmere kot tiste, ki določajo delovanje človeka (od poselitve do gospodarske usmerjenosti), po drugi pa kot dejavnik, ki ga človek spreminja in izkorišča (Ilešič, 1960).

Osnovna načela regionalne geografije kot horološke znanosti, ki jo je v nemškem prostoru postavil Ritter, sta nadgradila predvsem **Ferdinand von Richthoffen** (1833–1905) in **Alfred Hettner** (1859–1941). Richthoffen, ki se je ob regionalni geografiji ukvarjal tudi z geologijo in geomorfologijo, ima predvsem zasluge za razvoj horološkega načela, to je diferenciacije Zemlje na enote nižje ravni, na celine, države, regije in lokalitete (Erdteile, Länder, Landschaften, Ortlichkeiten). Geografsko proučevanje Zemljinega površja se mora po njem začeti z analizo elementov v sklopu šestih področij: reliefa, prsti, podnebja, rastlinskega in živalskega sveta ter človeka (Vresk, 1997). Richthoffnovo horološko pojmovanje geografije je dodelal Hettner. Predstavil je shemo, po kateri geograf, ki proučuje določeno pokrajino, odkriva posamezne pojave in njihove zakone v obliki plasti. Obravnavo začne z mejami, nato sledijo fizičnogeografski elementi (geološka zgradba, relief, podnebje, vodovje, rastlinski in živalski svet)

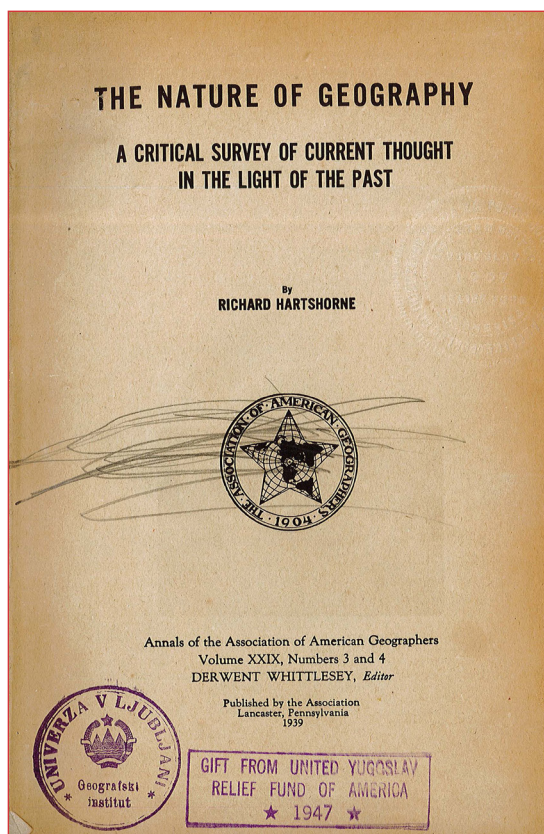
in družbenogeografski elementi (prebivalstvo, gospodarstvo, promet in politične razmere). Analiza se zaključi z raziskavo odnosov in povezanosti med plastmi. Geografsko raziskovanje ima po Hettnerju dvojni značaj: opazujemo posamezne pojave (pogled od strani) in celotni kompleks pojavov in njihov vpliv na pokrajino (pogled od zgoraj) (Vrišer, 2002).

V nasprotju s predhodnimi dojemanji, pri katerih je imela obča geografija prednost pred regionalno geografijo, je Hettner dal prednost regionalni geografiji (Länderkunde), pri čemer je imela obča geografija značaj komparativne regionalne geografije. Spoznavanje značilnosti Zemljinega površja poteka po Hettnerju po horoloških enotah, kot so kontinenti, države, pokrajine in kraji (Vresk, 1997). Hettnerjevi pogledi so imeli velik vpliv na razvoj geografije in regionalne geografije do sredine 20. stoletja, ko so postali tarča številnih kritik. Pravzaprav do danes, vsaj pri nas, pa so ostali v veljavi v šolski geografiji.

Slika 27: Alfred Hettner je imel s svojimi deli velik vpliv na razvoj regionalne geografije v 20. stoletju (Arhiv Oddelka za geografijo FF UL).

Čeprav so britanski raziskovalci veliko prispevali k odkrivanju neznanih delov sveta, se je moderna britanska geografija razvijala počasneje. **Andrew J. Herbertson** je zasnoval naravnogeografsko regionalizacijo sveta. Njegove velike naravne regije, ki jih je izločil na osnovi skupnih značilnosti reliefa, podnebja in rastlinstva, so bile pozneje osnova drugim regionalizacijam sveta. Pomemben je tudi prispevek **Charlesa B. Fawcetta** (1833–1952), ki je uvedel pojem funkcionalne regije. Britanske regionalne študije iz tega časa lahko razdelimo v tri skupine. Prvo predstavljajo predstavitve posameznih delov Zemljinega površja po vzoru na nemški »Länderkunde«. V drugi so študije, ki se ukvarjajo z regionalizacijo (členitvijo na homogene in funkcionalne regije

Slika 28: Hartshornova knjiga *The Nature of Geography* je bila sredi 20. stoletja med odmevnejšimi deli s področja teorije in metodologije geografije (Arhiv Oddelka za geografijo FF UL).

različnih velikosti). V tretji pa so regionalne specializacije oziroma študije o posameznih delih sveta (Holt-Jensen, 2018).

Ameriška geografija se je razvijala pod močnim vplivom evropske. Prenašalec Hettnerjevih horoloških idej v ameriško geografijo je bil **Richard Hartshorne** (1899–1992), ki je napisal tudi zelo vplivno metodološko delo *The Nature of Geography* (1939). Pod močnim vplivom nemške geografske šole in Ritterja se je do oktobrske revolucije razvijala tudi ruska geografija. Zasluge za njeno institucionalizacijo ima **Dmitrij Nikolaevič Anučin** (1843–1923). Veliko pozornost so posvečali fizični geografiji, predvsem pedogeografiji in klimatogeografiji. Po revoluciji in spremembi družbenega reda so geografijo v skladu z novim sistemom znanosti razdelili na fizično in ekonomsko (družbeno) geografijo. Regionalna geografija je postala del fizične geografije kot regionalna fizična geografija, v njenem okviru so razvijali tradicijo nemške »Länderkunde« (Vrišer, 2002; Nikolić, 1977).

2.2 Geografija na Slovenskem v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja

2.2.1 Slovenski misijonarji in odkrivanje notranjosti Severne Amerike in Afrike

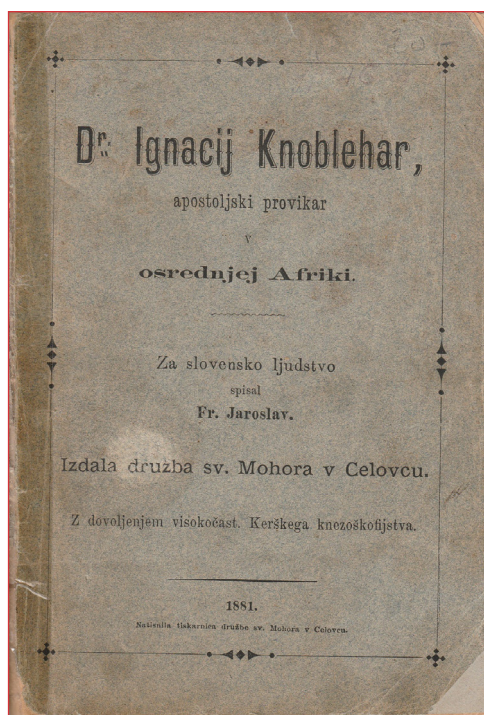
V 19. stoletju, ko so se odvijala še zadnja velika geografska raziskovanja notranjosti celin, so pomemben delež k njihovemu poznavanju prispevali misijonarji Friderik Baraga, Ignacij Knoblehar, Martin Dovjak in Janez Klančnik. **Friderik Irenej Baraga** (1797–1868) iz okolice Dobrniča na Dolenjskem je leta 1830 odšel med Indijance v osrčje Severne Amerike in med njimi misijonaril 25 let. Kot misijonar in misijonski škof je do podrobnosti spoznal življenje in navade Indijancev. Najprej je deloval ob Michiganskem jezeru, nato ob Veliki reki in Gornjem jezeru. Peš, s kanujem in pozimi s krpljami je na večtedenskih poteh prehodil obsežna območja okoli obeh jezer. Ob svojem delu in življenju med severnoameriškimi Indijanci je napisal več knjig. Za širšo javnost je verjetno najbolj zanimiva *Zgodovina, značaj, šege in običaji severnoameriških Indijancev* (*Geschichte, Charakter, Sitten und Gebräuche nordamerikanischen Indianer*), ki je v slovenščini, nemščini in francoščini izšla leta 1837. Knjiga je v osnovi etnološko delo. Za geografijo je zanimivejši njen prvi del, v katerem je Baraga predstavil odkritje in kolonizacijo Amerike in etnični izvor Indijancev. V drugem delu

je opisal antropološke in značajske značilnosti Indijancev ter njihovo kulturo (Baraga, Friderik Irenej, 2019).

Leta 1836 je Baraga odpotoval v Evropo, da bi zbral sredstva za misijon in pridobil nove sodelavce. Na eni od maš je za misijonarsko delo navdušil **Ignacija Knobleharja** (1819–1858) iz Škocjana na Dolenjskem. Knoblehar (poznani tudi pod arabskim imenom Abuna Soliman) je leta 1848 odplul po Belem Nilu v Južni Sudan, z namenom, da poišče lokacije za misijonske postaje. Blizu današnjega mesta Juba je ustanovil postajo Gondokoro.

V času Knobleharjevega bivanja v Sudanu v Evropi ni bilo večjega zanimanja za raziskovanje Nila, je pa reka zelo zanimala Knobleharja. V 10 letih je kar štiri leta in pol preživel na plovbah, kjer si je skrbno zapisoval podatke o plovbi, geografskem položaju, vremenskih razmerah, podrobno je opisal tudi rečno strugo in vodne razmere, opise je opremljal tudi s skicami. Na plovbi po Belem Nilu se je povsem približal ekvatorju in kot prvi beli človek stal na najjužnejši točki, ki je bila dosežena po Nilu. S svojim bivanjem v Sudanu in raziskovalnimi dosežki je redno seznanjal laično in strokovno javnost. Knobleharjeva ugotovitev, da Beli Nil ne izvira pod Mesečevimi gorami, kakor je bilo takrat vrisano na zemljevidih, ampak južno od ekvatorja, je med evropskimi raziskovalci vzpodbudila zanimanje za reko. Uganko o izviru so pet let po Knobleharjevi smrti razrešili Angleži. Za Knobleharjeve ugotovitve se je zelo zanimala dunajska akademija znanosti, kjer je predaval po prvem potovanju v Afriko, in mu je financirala tudi nakup merilnih instrumentov. Svoje zapiske je Knoblehar dal na razpolago francoskemu inženirju Ferdinandu de Lessepsu, ki je tudi raziskoval Nil in pozneje zaslovel z gradnjo Sueškega prekopa. Knobleharjevo znanje je visoko cenil nemški naravoslovec Alfred Brehm, o njegovih raziskavah so razpravljali tudi v Ameriškem geografskem društvu. O Knobleharjevih raziskavah Nila pa ostaja še veliko nerazrešenih vprašanj, saj je velik del njegove zapuščine po njegovi smrti izginil, tudi znanstveni dnevnik, ki ga je vestno pisal (Frelih, 2009). Na podlagi Knobleharjevih zapiskov in poročil v časopisih je geograf in zgodovinar **Vinko Fereri Klun** (1823–1875) pripravil slovensko in nemško knjižico z naslovom *Potovanje po Beli reki* (Klun, 1850, a, b), 30 let pozneje je podobno knjižico izdala tudi Mohorjeva družba v Celovcu (Jaroslav, 1881).

Po prvem potovanju je s Knobleharjem v Sudan odšel **Martin Dovjak** (1821–1854), kamor sta prišla leta 1851. Skupaj sta vzpostavila prve sistematične meteorološke in hidrološke meritve na reki Nil. Potekale so do januarja 1854, ko je Dovjak umrl. Meritve so objavili na Dunaju leta 1859 (Frelih, 2009). Nekaj časa je bil Knobleharjev sodelavec tudi **Janez Klančnik** (1823–1871), ki se je za delo v sudanskem misijonu prijavil leta 1853. Pozneje je postal trgovec s slonovo kostjo in potoval po centralni Afriki. Kot prvi Evropejec je prišel v porečje srednjega Konga. Deželo je poznal tako dobro, da je kot vodič spremljal raziskovalce teh predelov, med drugim tudi Alexandrine Tinné in njeno nizozemsko odpravo (Frelih, 2005; Bohinec, 1925).

Slika 29: Naslovna stran knjižice o Knobleharjevem delovanju v Afriki, ki je izšla pri Mohorjevi družbi v Celovcu (Jaroslav, 1881).

2.2.2 Prispevek Alexandra Supana k razvoju geografije

V 19. stoletju je geografija v najbolj razvitih okoljih naredila preobrat od do tedaj prevladujoče deskripcije k znanstvenemu razpravljanju o problemih.

V začetnem obdobju je zelo napredovala fizična geografija, zlasti geomorfologija, na Ratzlovo pobudo se je začela razvijati tudi »antropogeografija«. Njene deterministične poglede je kmalu spremenila francoska posibilistična šola Vidala de la Blacha. Ob obeh prevladujočih pogledih je napredovalo tudi kompleksno, ne samo opisujoče, ampak tudi pojasnjujoče obravnavanje pokrajinske stvarnosti kot celote. Ta klasična regionalna geografija je, razen pri francoskih regionalistih Vidal de La Blacheve šole, našla veliko privržencev v »primerjalnem deželoslovju« (vergleichende Länderkunde) Alfreda Hettnerja in njegovih učencev, od katerih je na naše ozemlje s svojo regionalno geografijo Vzhodnih Alp (*Die Ostalpen und das heutige Österreich: eine Länderkunde*, 1928) posegel zlasti **Norbert Krebs** (1876–1947).

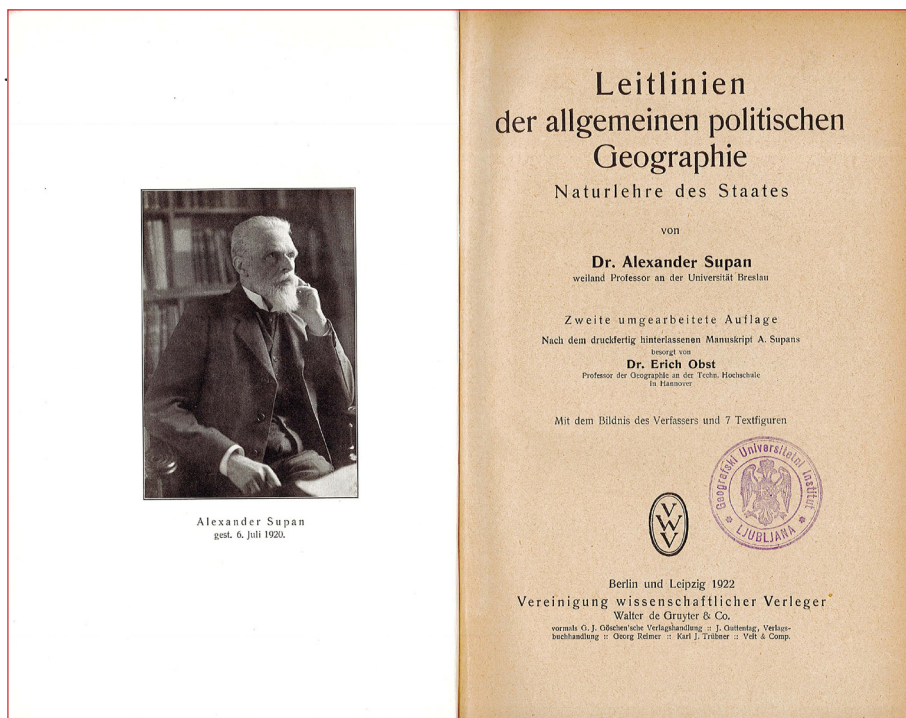
Medtem ko je v razvitih geografskih okoljih v Evropi in svetu v 19. stoletju geografija kot znanost prešla iz predparadigmatske v paradigmatško fazo razvoja, so pri nas za geografska označevali dela z domoznansko, potopisno, kronistično in podobno tematiko (Bohinec, 1925; Ilešič, 1979). Z izjemo nekaj posameznikov, med katere moramo vsekakor šteti tudi Alexandra Supana, ki pa znanstvene kariere ni zgradil v slovenskem prostoru, geografije v novem smislu na Slovenskem pravzaprav ni bilo. Dejstvo ni presenetljivo, saj ni bilo univerzitetnega središča ali druge organizacije, npr. geografskega društva, ki bi načrtno gojila znanstveno geografijo in sledila sodobnim tokovom. Višjo razvojno stopnjo je dosegla šolska geografija, kjer so se z učbeniki uveljavili **Vinko Fereri Klun**, **Blaž Kocen** (1821–1871), slednji tudi kot izvrsten kartograf (Blaž Kocen 1821–1871, 2009; Bratec Mrvar, 2002) ter **Fran Orožen** (1853–1912). V večji meri so pogledi moderne evropske geografije k nam začeli prodirati šele v dvajsetih letih 20. stoletja s študenti, ki so študirali na Dunaju, med njimi z Antonom Melikom (1890–1966) in z deli Jovana Cvijića (1865–1927) iz Beograda.

Alexander Georg Supan (1847–1920; več o njegovem življenju in delu v: Cigale, D. Ogrin, 2016) se je rodil na Južnem Tirolskem (današnja Italija) slovenskim staršem. V Ljubljani je obiskoval gimnazijo, študiral je v Gradcu (Avstrija), kjer je bil tudi promoviran v doktorja. Poklicno pot je začel kot učitelj zgodovine, geografije in nemščine v Ljubljani, kjer se je njegov profesionalni interes v celoti usmeril v geografijo. Že kot učitelj na realki je spremljal sodobne tokove v geografiji, ki se je v drugi polovici 19. stoletja pod vplivom darvinizma usmerjala predvsem v fizično geografijo in okoljski determinizem, ter napisal

učbenik *Lehrbuch der Geographie nach den Prinzipien der neuen Wissenschaft für Österreichs Mittelschulen* (Učbenik geografije po načelih novejši znanosti za avstrijske srednje šole). Ker Ljubljana v drugi polovici 19. stoletja še ni imela univerze, je Supan v njej občutil znanstveno izoliranost. Da bi jo premostil, je večkrat vzel študijski dopust za dodatno izobraževanje v Gradcu, Halleju in Leipzigu. Po premestitvi v Černivce (današnja Ukrajina) se je habilitiral in bil imenovan za izrednega profesorja.

Znanstvenoraziskovalno pot je začel z geomorfološkimi in klimatološkimi študijami. Z njimi si je hitro pridobil znanstveni ugled. Leta 1884 je napisal pregledno delo *Grundzüge der physischen Erdkunde* (Osnove fizičnega zemljepisa), ki je doživelo več ponatisov in je bilo po mnenju mnogih Supanovo življenjsko delo. Tega leta se je preselil v Gotha (Nemčija) in prevzel uredništvo revije *Petermanns geographische Mitteilungen*, ki je veljala za eno vodilnih geografskih revij tistega časa. Urednik revije je bil skoraj 25 let. Kljub uredniškemu delu je nadaljeval z raziskovanjem in publiciranjem strokovnih in znanstvenih del. Pisal je dela s področja klimatologije in oceanografije, ukvarjal se je z zbiranjem statističnih podatkov in ekonomsko geografijo, napisal je tudi regionalnogeografsko monografijo o Avstro-Ogrski. Z njo si je zagotovil eno vodilnih mest med nemškimi geografi. V zadnjem obdobju svojega življenja se je posvetil geopolitiki in politični geografiji. Leta 1918 je izšlo njegovo zadnje delo *Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie : Naturlehre des Staates* (Smernice splošne politične geografije : prirodoslovje države), ki ga je Supan štel za svoje najbolj izvirno delo.

Supanovo delo je doživelo velik mednarodni vpliv v času njegovega življenja in ga uživalo vse do 2. svetovne vojne in tudi po njej. Njegova dela so bila upoštevana v nemško govorečih deželah in zunaj njih, od Velike Britanije, ZDA in Brazilije do Rusije. Bil je ugleden geograf svojega časa, ki je deloval v skladu s takrat sodobnimi geografskimi tokovi in je sodil med boljše poznavalce svetovne geografske produkcije. To mu je tudi omogočilo pisanje velikopoteznih del, kot je npr. *Grundzüge der physischen Erdkunde*. Bil je slovenskega rodu, vendar se je kmalu navdušil za nemško nacionalno stvar, zato se o njem večinoma govori kot o avstrijskem ali nemškem geografu. Le redko se omenja njegovo slovensko poreklo. Nemška usmeritev in dejstvo, da za časa njegovega življenja na Slovenskem ni bilo prave znanstvene geografije, sta med vzroki, da njegovo delo v slovenskih krogih ni imelo večjega odmeva. Čeprav je večino svoje poklicne

Slika 30: Alexander Georg Supan je za svoje najbolj izvirno delo štel *Smernice splošne politične geografije* (Arhiv Oddelka za geografijo FF UL).

2.2.3 Narodna (domoznanska) geografija in prebujanje narodne zavesti

Po Bohincu (1925) je temelje slovenskemu domoznanstvu položil **Dragotin Dežman** (Karel Dežman, Karl Deschmann; 1821–1889) s svojimi prispevki k naravoslovju Kranjske, v katerih je pisal o podnebjju Kranjske, o sledovih poledenitve, opisal je Polhograjsko hribovje ter »Notranjske gore in Cirkniško jezero«. Veliko je k poznavanju slovenskih pokrajin še pred njim prispeval tudi **Henrik Freyer** (1802–1866), ki je bil tako kot Dežman več let kustos ljubljanskega muzeja. Raziskoval je rastlinstvo, živalstvo in kraške jame, zbiral je tudi topografske podatke za Zemljevid vojvodine Kranjske. Še več geografskih (ali tudi geografskih) domoznanskih del je izšlo po letu 1848, ko je slovenski narodni preporod dobil zagon. **Mihael Peternel** (1808–1884), učitelj prirodopisnih ved na ljubljanski realki, je v nemškem jeziku napisal kratek, a temeljit

geografski opis Kranjske, raziskoval je tudi gospodarsko-geografske razmere na Kranjskem. Pomembno je delo **Petra Kozlerja** (1824–1879), enega od ustanoviteljev »Slovenskega zbora Slovenije«, ki si je zadal za politični cilj »da se vse pokrajine, koder stanujejo Slovenci, združé v jedno upravno enoto – zjedinjeno Slovenijo«. Za doseg tega cilja je raziskoval meje poselitve s Slovenci, zbiral slovenska krajevna imena in po večletnih težavah z oblastmi leta 1861 le izdal »Zemljovid slovenske dežele in pokrajin«. Kot dopolnilo zemljevidu je napisal *Kratek slovenski zemljopis* (1854). Delo na popisu vseh slovenskih dežel je po

Slika 31: Kozlerjev Zemljovid slovenske dežele in pokrajin
(po razglednici, zbirka: D. Ogrin).

ustanovitvi leta 1863 nadaljevala **Slovenska matica**, najprej s prevodi nemških del, kjer sta se izkazala za velik problem nedodelanost in pomanjkanje slovenske geografske terminologije, pozneje pa z izdajanjem zbirke **Slovenska zemlja**, ki naj bi opisala vse naše pokrajine »v prirodoznanskem, kulturnem in zgodovinskem obziru«.

Novi pogledi na geografijo so imeli v našem prostoru nekaj malega odmeva šele v drugi polovici 19. stoletja, najprej po zaslugi **Janeza Jesenka** in njegovih knjig *Obči zemljepis* (1873) in *Prirodoznanski zemljepis* (1874). Knjigi ne izhajata iz Jesenkovega raziskovalnega dela, tudi napisani sta za potrebe šolske geografije, vendar z upoštevanjem najpomembnejših del in usmeritev geografije v tedanjem času, kjer je bil zelo velik poudarek na fizični geografiji. Širša zasnova tedanje fizične geografije od današnje se je odražala tudi v šolstvu, kjer naj bi se poučevala kot nekakšen krovni predmet ali kakor je zapisal Jesenko v predgovoru k *Prirodoznanskemu zemljepisu*: »Ta poduk imel bi primerno skleniti in dovršiti vse prirodoslovno učenje na gimnaziji; zediniti bi namreč imel raznoverstne nauke o prirodi ter odraslim dijakom očitno pokazati enoto prirode in njenih raznoverstnih prikazni« (Jesenko, 1874, str. 3). Jesenkovo delo je pomembno tudi s terminološkega vidika, saj je z njim postavil osnove slovenski geografski terminologiji (Bratec Mrvar in sod., 2008).

Čeprav je bil namen Slovenske matice »skrbeti po svoji moči, da bi se širilo izobraževanje slovenskega naroda in da bi se podpiralo slovensko slovstvo«, izdajala naj bi »dobre, čisto znanstvene pa tudi ljudstvu primerjene spise« in je bila po mnenju Mahniča (2009) do ustanovitve Univerze v Ljubljani leta 1919 in Slovenske akademije znanosti in umetnosti leta 1939 najvišja znanstvena ustanova, pa je svojo nalogo, kar se tiče znanstvene geografije, nepopolno opravila. Matica je sicer pospeševala zemljepisno dejavnost, imela je »zemljevidni« in »krajepisni odsek«, ki sta se leta 1910 združila v »zemljepisni odsek«, ki naj bi imel podobno vlogo kot razna geografska društva drugod po svetu (Kranjec, 1964, str. 210), vendar ni uspela ujeti takratnih sodobnih tokov v evropski geografiji. Tudi zaradi tega je imela slovenska znanstvena geografija, v nasprotju z nekaterimi drugimi vedami, ob ustanovitvi slovenske univerze leta 1919 težave, ker preprosto ni imela dovolj kvalificiranih ljudi, ki bi zastopali geografsko znanost na ravni, ki jo je ta dosegla v razvitem svetu, ali s primerno kvalificiranimi ljudmi ni uspela vzpostaviti stika.

Ilešič (1969) je bil predvsem presenečen, »kako je razvoj evropske geografije kot prerojene stroke z novimi znanstvenimi nameni nadvse šibko odseval v široko zasnovani zbirki zemljepisno-zgodovinskih knjig o slovenskih deželah, ki jih je Slovenska matica izdajala od devetdesetih let (19. stoletja, op. a.) naprej pod naslovom Slovenska zemlja«. Še največ teh odsekov vidi v delu **Simona Rutarja** o Primorski in Beneški Sloveniji ter Kamniških ali Savinjskih Alpah **Ferdinanda Seidla** (1907/1908), za druge pa meni, »da se njihovi avtorji še niso utegnili izkopati iz tradicionalne, preproste, čisto deskriptivne deželopisne sheme, modernizirane kvečjemu po kartografski strani«. Ferdinand Seidl (1856–1942) in njegova naravoslovna dela, npr. o podnebjju Kranjske (*Das Klima von Krain*, 1891–1902), vidi tudi Bohinec (1925) kot »začetnika nove dobe« v slovenski geografiji, »kakor je bil svojčas Peternel glasnik narodne geografije že nekaj desetletij preden so se izziveli predmarčni nazori«.

2.2.4 Slovenski doktorji geografije na Dunaju med letoma 1900 in 1918 *Žiga Zwitter*

Na dunajski univerzi – tisti, ki se danes imenuje Universität Wien – sta se v poznem 19. stoletju močno razvili fizična in historična geografija. Na fizič-nogeografskem področju je v poznem 19. stoletju v splošnem prevladovala geomorfologija in na obravnavani univerzi je v letih 1886–1906 deloval slavni geomorfolog **Albrecht Penck** (1858–1945), ki je s problemskim pristopom, temeljitostjo in razgledanostjo zaslužen za mednarodno uveljavitev dunajskih fizičnih geografov. Nasledil ga je njegov učenec **Eduard Brückner** (1862–1927). K razvoju historične geografije sta močno prispevala **Wilhelm Tomaschek** (1841–1901, tudi Vilém Tomášek) in njegov naslednik **Eugen Oberhummer** (1859–1944). Navedeni usmeritvi sta močno zaznamovali tudi obravnavane slovenske doktorande. Dunajski študentje »so sodili med redke Slovence, ki so pred dvajsetimi leti 20. stoletja poznali bistven napredek, ki ga je pred kratkim dosegla geografija«, poznali pa so predvsem dela, objavljena v nemščini (Zwitter, 2019).

Študij geografije je bilo na obravnavani univerzi mogoče zaključiti bodisi z doktoratom bodisi z izpiti za profesorja ali pa z obojim (Cindrič, 2009). Ker

je doktorat sledil osnovnemu študiju, ne preseneča, da so bila tedanja dunajska pričakovanja glede doktoratov precej podobna temu, kar danes pričakujemo od magisterijev (Zwitter, 2019). Na dunajski univerzi so v obravnavanem času iz geografije s Slovenskega doktorirali Josip Cerk (doktor 1907), Viktor Peterlin (doktor 1914), Jože Rus (doktor 1918), Josip Srebrnič (doktor 1902) in Vinko Šarabon (doktor 1906) (AT UAW, personalna mapa ... št. 3952, Curriculum vitae; Bohinec, 1960–1971; Kranjec, 1960–1971; Mal, 1925–1932; Miklavčič, 1960–1971; Zwitter, 2019).

Posledici njihovega nadaljnjega delovanja, ki je le v majhni meri pustilo očitne sledi v razvoju slovenske geografije, sta slabo poznavanje in neznanost nekaterih med naštetimi doktorji. Na Geografskem inštitutu ljubljanske univerze, ustanovljenem leta 1920, je namreč mesto rednega profesorja pripadlo Dalmatincu Arturju Gavazziju, ki ga je leta 1927 zamenjal Anton Melik (*Zgodovina Oddelka za geografijo*, 2019). Tudi Melik je študiral na Dunaju v obravnavnem času, vendar je študij zaključil s profesorskimi izpiti (Capuder, 1933–1952), doktoriral pa je leta 1927 v Ljubljani (Bibliografija ..., 2019). Šele z njim »je geografija na ljubljanski univerzi ulovila takrat sodobne mednarodne geografske tokove« (Zgodovina Oddelka za geografijo, 2019).

2.2.4.1 Regionalna geografija s poudarkom na krasoslovju

Regionalnogeografski doktorat Dolenjca **Jožeta Rusa** (1888–1945) »je domoznanski oz. 'deželoslovni' prikaz večjega dela dolenjskega in manjšega dela notranjskega krasa«. Raziskave obravnavanega ozemlja so zaostajale za matičnim Krasom, prek katerega je raziskovalce vozila Južna železnica. Primerjava vsebine Rusove disertacije z nazivi predmetov, h katerim se je na dunajski univerzi vpisal, nakazuje, da so na disertacijo vplivali tako različni geološki predmeti, predavanja iz fizične geografije, geomorfologije in hidrografije celinskih voda kot tudi regionalnogeografski (domoznanski oziroma deželoslovni) predmeti in vsaj še predmet o rasni biologiji, Rus pa se je vpisal tudi k etnologiji Avstro-Ogrske (Zwitter, 2019).

Eduard Brückner je Rusovo disertacijo leta 1918 ocenil kot izvrsten izdelek, »vsekakor nadpovprečen, zelo dragocen prispevek k domoznanstvu/deželoslovju kraških dežel,« ocenjevalec je pogrešal le karto nadmorskih višin, čemur je pritrdil tudi Eugen Oberhummer. V oceni se zrcali dejstvo, da je v tedanjih

regionalnogeografskih obravnavah še močno prevladovalo opisovanje, ki mu je bilo dovolj dodati poskuse kompleksne razlage (Zwitter, 2019).

Eden osrednjih ciljev Rusovega doktorata je bila nadgradnja poznavanja podzemnih kraških vodnih povezav, kjer je Rus poleg literature vključil podatke terenskega dela, ki ga je izvedel v letih 1910–1917. »Doktorand Rus se je zavedal velikega pomena korozije, čeprav je še ni povsem razumel, in obratno, vedel je, da prezračenost vode vpliva na izločanje lehnjaka ter da je odlaganje posebej močno na rastlinah.« Upošteval je »možnost različnih smeri podzemnega pretakanja ob različnih vodostajih«. Za maloštevilne podzemne vodne povezave je Rus navedel trdne dokaze. Najpomembnejša za današnjega bralca je z barvanjem potrjena povezava med občasnim potokom Šica pri Dvoru ob Krki in dobrih 20 kilometrov zračne razdalje oddaljeno Rakitnico na južnem Ribniškem polju, saj to zvezo današnje sintezne karte kraških vodnih povezav izpuščajo (Zwitter, 2019) – Habičeva karta, ki jo je prevzel Gams, označuje povezavo med Rakitnico in Šici bližnjim Tominčevim izvirom/Tominčevim studentem, ne pa med Rakitnico in Šico, prav tako povezavo izpušča podrobnejša karta ARSO, ki prikazuje s sledilnimi poskusi dokazane podzemne vodne povezave (ARSO vode ...; Gams, 2004, 312). Na podlagi sledenja z žaganjem se je Rus zavedal mdr. tudi povezave med Rašico pri Ponikvah in Šico na Radenskem polju. Pri tem je pravilno sklepal, »da del vode Rašice teče v Krko, ne da bi se pojavila na Radenskem polju[,]« ni pa pomislil, »da Rašica v resnici ni edini vir vode Šice« (Zwitter, 2019).

Danes je Rusova disertacija uporabna predvsem kot vir podatkov o različnih drobcih o funkcioniranju pokrajin Dolenjske z Belo krajino in dela Notranjske v poznem 19. in v zgodnjem 20. stoletju. Prav tako soočenje Rusovih navedb s starejšimi podatki iz zgodovinskih virov razkriva zanimive podrobnosti, ki npr. »prispevajo k poznavanju delovanja pokrajine z vidika dolgoročne poplavne ogroženosti. Malo pred začetkom množičnega opuščanja vodnih mlinov iz Rusove disertacije izvemo, da je potok Rakitnica na južnem Ribniškem polju pogosto poplavljal – ob najvišjih poplavalah je mline zalil do strehe in še više. Primer je zanimiv, ker ga je mogoče neposredno primerjati z razmerami v 17. stoletju, ko je narasla Rakitnica prav tako poplavljala obrate z vodnimi pogoni. Gre torej za posledico zgostitve obratov z vodnimi pogoni ob redkih površinskih vodotokih na krasu, zaradi česar so navzlic poplavlni ogroženosti mline tam

obnavljali in vzdrževali v večstoletnem časovnem loku. Na Radenskem polju pa Rus dokumentira, da so manjši del dna v zgodnjem 20. stoletju (še vedno) uporabljali kot njive, ki so jih ogrožale pogoste poplave. Tudi v tem primeru gre za poplavni nevarnosti dolgoročno slabo prilagojeno pokrajino, saj je dejstvo, da so poplave na žitnih njivah prebivalcem (Velike) Račne pogosto povzročale škodo, dokumentirano že sredi 16. in sredi 18. stoletja. Razlog, zaradi katerega precej njiv stoletja niso umaknili na poplavno varne lege, so značilnosti tamkajšnjega krasa in dejstvo, da prebivalci Velike Račne, razen na dnu Radenskega polja, niso posedovali ozemlja, kjer bi bilo mogoče urediti obsežne njive» (Zwitter, 2019).

Današnja ocena Rusove disertacije ne more prezreti velike deskriptivnosti, malo novih empirično dokazanih rezultatov in slabe vsebinske osredotočenosti tega dela, »v katerem prihaja še do neuravnoteženosti med širšim izborom tem, ki so povzete po literaturi v prvi polovici naloge, in mnogo ožjim izborom vsebin, zastopanih v drugem delu, ki deloma predstavlja izvirne rezultate. Naloga se konča brez sklepa, ki bi lahko bistveno nadgradil regionalnogeografsko obravnavo. V delu je nekaj vsebinskih napak, ki jih tedanja ocenjevalca nista opazila« (Zwitter, 2019).

Rus, ki sicer ni bil zaposlen kot geograf raziskovalec, je zaradi številnih geografskih objav, mdr. iz geomorfologije, historične geografije in geografskih statistik, ter zaradi zaslug pri vključevanju ljudskega besedišča v znanstveno terminologijo (Bohinec, 1960–1971) med obravnavanimi doktorji današnjim bralcem najboljše znan. Terene, na katerih je zbiral podatke za doktorat, je Rus v začetnih letih 1910–1913 opravljal skupaj s tremi raziskovalci kraških voda, med katerimi je bil slovenski geograf **Josip Cerk** (1881–1912; AT UAW, personalna mapa ... št. 4546, ocena disertacije). Slednji je sicer doktoriral na Dunaju iz historične geografije (gl. v nadaljevanju tega članka), a ga je raziskovalno bistveno zaznamovala tudi druga temeljna – fizičnogeografska – usmeritev dunajske univerze. Na njegove krasoslovne raziskave so vplivali dunajski študijski predmeti pri Albrechtu Pencku (in Alfredu Grundu) (AT UAW, Nationale ..., Cerk; Pajk, 1912) ter nadaljnje sledenje krasoslovju, ki ga je dokumentiral npr. v predstavitvi pregledov krasoslovnih ter siceršnjih geografskih in domoznanskih raziskav kraških območij Avstro-Ogrske med letoma 1897 in 1908, delno tudi 1909, izpod peresa Norberta Krebsa (Cerk, 1911). Kot aktiven član Društva za raziskovanje podzemskih jam, ustanovljenega leta 1910, je Cerk raziskoval jame

in brezna, mdr. brezni Žiglovica vzhodno od Ribniškega polja in Marjanščica nad Radenskim poljem. Proučeval je podzemno pretakanje kraške vode. Cerk se je posvečal tudi terenski fotografiji. Radovedni geograf je slabo poznan zaradi svojega kratkega življenja – smrtno se je namreč ponesrečil, ko je leta 1912 vodil dijake na zasneženi Stol (Bohinec, 1925; Mal, 1925–1932; Pajk, 1912).

2.2.4.2 Historična geografija

Vinko Šarabon (1880–1946) je v historično demografsko zasnovanem doktoratu obravnaval prebivalstvo Evrope v 19. stoletju, verjetno pod vplivom dunajskih predavanj o obči antropogeografiji in o geografiji Evrope. »Naloga vsebuje z veliko truda zbrane in s sklici na dela, iz katerih črpa, opremljene, precej obsežne demografsko statistične podatke na ravni držav, pogosto z desetletnimi presledki – še preden je npr. leta 1908 izšlo Sundbärgovo delo *Aperçus statistiques internationaux*[.]« Šarabon je pokazal, »da se je število evropskega prebivalstva v 19. stoletju več kot podvojilo[.]« prebivalstveno težišče Evrope, opredeljeno kot »presečišče poldnevnik in vzporednika, ki Evropo po številu prebivalstva delita na četrtine[.]« pa se je med letoma 1800 in 1900 premaknilo iz okolice Regensburga v okolico Prage. Poleg tega je Šarabon ugotovil, da je v Evropi v teku 19. stoletja prevladalo germansko govoreče prebivalstvo, na drugo mesto so se povzpeli govorci slovanskih jezikov, romansko govoreče prebivalstvo pa je padlo s prvega na tretje mesto. Posledično je upadel delež katolikov, narasel pa delež protestantov in pravoslavnih. »Zbrani podatki so Šarabonu omogočili npr. izračun projekcije, da bi se število prebivalstva Evrope okoli leta 2000 povzpelo na okoli 900 milijonov, ko bi se v vsem 20. stoletju nadaljevala povprečna stopnja rasti števila prebivalstva iz vsega 19. stoletja; zaradi številnih sprememb, procesov in dogodkov, ki so bili na pragu 20. stoletja večinoma nepredvidljivi, je pravilna številka okoli 730 milijonov« (Zwitter, 2019).

Že Albrecht Penck, je zapisal, »da je v besedilu navzlic obsežnemu kvantitativnemu gradivu premalo razlag in preveč opisovanja«. Šarabon se je z razlagami sicer ponekod potrudil. Pri obravnavi Francije je počasno rast števila prebivalstva v 19. stoletju na podlagi literature pravilno v veliki meri pripisal zelo zgodaj splošno razširjenemu zavestnemu omejevanju števila rojstev s strani zakoncev, kar se je tekom 19. stoletja še stopnjevalo. V disertaciji je tudi navedel oba ključna vzroka, ki sta verjetno privedla do te spremembe vedenja francoskih zakoncev – nevarnost

pretirane delitve zemljskih posesti in širša sprememba kulturno-moralnih načel. V splošnem pa je predstavitev sklopa kompleksnih razlogov za demografski prehod

Entsachen über die Disertation des Herrn Vincenz Šarabon, betitelt, die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert.

Der Verfasser unternimmt eine bisher noch nicht ausgeführte Berechnung des Schwerpunkttes der europäischen Bevölkerung, und zeigt dann sich derselbe von 1800-1900 aus der Gegend von Regensburg in die von Prag verlegt hat; er zeigt ferner wie sich entsprechend dieser Bewegung der Anteil der Romanen in der Bevölkerung Europas bedeutend gemindert, ein grosser Theil der Germanen und Slaven erheblich gemehrt hat, wie endlich die Katholische Konfession aufgetrennt hat, die der Majorität der Bevölkerung Europas an bilden. Diese Ergebnisse werden durch ein ziemlich reiches Zahlenmaterialge- stützt, das der Verf. neueren und älteren Werken entlehnt. Es ist dabei dann Anschein nach unrichtig und vorsichtig vorgegangen, aber seine Darlegungen lassen dies nicht genügend erkennen. Sie bestehen mehr in einer bescheiden ermüdend breiten Umschreibung der gewonnenen Zahlen, als in einer Begründung derselben. Auch hebt er nicht genug hervor, wo es sich nur um bloße Schätzungen und wo um Hählungen handelt. Ermarken es ferner seine Ergebnisse, dass sie fast ausschließlich auf Schätzungen beruhen, an derreichtig anprüfen. Es ruht daher seinen Resultaten keine überzeugende Kraft inne. Immerhin verdient die mühsame Vermuth, die Verschiebung der Bevölkerung Europas im Laufe des vergangenen Jahrhunderts ~~schärfer~~ klarzulegen, Anerkennung: ^{als Beweis} Die Arbeit entspricht den Anforderungen an eine Dissertation, ~~gut~~.

Münch, den 1. December 1905

Penck

Slika 32: Ocena disertacije Vinka Šarabona, ki jo je 1. decembra 1905 napisal ugledni profesor Albrecht Penck. Kar zadeva kritično obdelavo podatkov, je Penck poudaril, da v nalogi razlikovanje med navedbami števila prebivalstva, pridobljenimi s štetji, in tistimi, ki temeljijo le na ocenah, ni dovolj jasno. Pogrešal je Šarabonove komentarje glede tega, kako je pri obdelavi upošteval različno kakovost posameznih podatkov (AT UAW, personalna mapa ... št. 1949, ocena disertacije).

v tej disertaciji res močno pomanjkljiva. Denimo, pri obravnavi Irske je Šarabon prikazal silen upad števila prebivalstva (leta 1841 8.175.000, leta 1851 6.552.000, leta 1901 pa 4.456.546), vendar je kot razloge navedel le: »Ta upad moramo pripisati, kot rečeno, izseljevanju, ki se je začelo predvsem od štiridesetih let, in sicer kot posledica neugodnih gospodarskih in drugih razmer.« Izjemen potek demografske zgodovine Irske bi zahteval kompleksnejšo razlago (Zwitter, 2019).

Na disertaciji temelječi članek v *Mitteilungen der k.k. Geographischen Gesellschaft in Wien* je ena Šarabonovih najboljših objav. Obravnavani avtor je deloval kot profesor na gimnazijah in realki. Leta 1916 je objavil napredno napisana geografska poglavja učbenika o Avstro-Ogrski. Sodobniki so Šarabona cenili tudi kot avtorja, ki je objavljal dela o tujini za širšo javnost in s tem izboljševal poznavanje drugih držav, čeprav so bili podatki v nekaterih primerih že ob izidu zastareli (Bohinec, 1925; Kranjec, 1960–1971).

Josip Srebrnič (1876–1966) je v doktoratu »obravnaval zgodovino poselitve hrvaško-slavonskega ozemlja med Savo in Dravo[,],« verjetno pod vplivom predavanj o Balkanskem polotoku v vseh geografskih ozirih, ki jih je poslušal pri historičnem geografu Wilhelmu Tomascheku, pod vplivom predavanj slavista Vatroslava Jagića o etnografiji Vzhodnih in Južnih Slovanov ter zgodovinarja Josefa Hirna o sredini in drugi polovici 17. stoletja. Čeprav je poznal delo Friedricha Ratzla, ki je preveč poudarjal vplive naravnega okolja na družbo, je Srebrniča analiza pisnih virov vodila do temeljnega rezultata, ki ni determinističen. Na podlagi podatkov o zgodnjem 14., zgodnjem 16., zgodnjem 18. stoletju in o svoji sodobnosti je pravilno ugotovil, »da večje sklenjene, deloma obcestne vasi na vzhodu ozemlja med Savo in Dravo niso tip poselitve z mnogostoletno kontinuiteto, ampak so rezultat mlajših zgodovinskih procesov. Disertacijo sta pohvalila tako Albrecht Penck kot zgodovinar in filolog Konstantin Jireček« (Zwitter, 2019).

K slabemu poznavanju doktorja Srebrniča med geografi je ključno prispevala njegova drugačna nadaljnja usmeritev. Po doktoratu iz geografije na Dunaju je Srebrnič študiral na Gregorijani v Rimu, od koder se je leta 1907 vrnil v Gorico kot doktor sholastične filozofije in teologije. Leta 1906 je bil ordiniran. Srebrnič, ki je imel izkušnje z dunajskim in rimskim akademskim okoljem, s srednješolskim pedagoškim in vodstvenim delom, bil pa je tudi eden vodilnih slovenskih katoliških izobražencev, je leta 1919 sodeloval pri izdelavi statuta za ljubljansko univerzo, leta 1920 pa je na Teološki fakulteti v Ljubljani postal redni profesor

108

Slika 33: Vpisnica Josipa Srebrniča v letni semester 1898/99, njegov četrti semester študija na dunajski univerzi, razkriva, da se je Srebrnič vpisal k predmetu Balkanski polotok v vseh geografskih ozirih, ki ga je predaval historični geograf Wilhelm Tomaschek (AT UAW, Nationale ..., Srebrnič).

Josip Cerk je v doktoratu obravnaval zgodovino kartografije Balkana od Ptolemaja do leta 1730. Na nalogo so vplivali številni predmeti historičnega geografa

Eugena Oberhummerja, h katerim se je vpisal, a tudi dunajska predavanja iz zgodovine. Njegova obravnava je sicer vključevala nekaj izvirnih rezultatov, vendar ni pomenila znanstvenega preboja (Zwitter, 2019). Medtem ko se je Cerkljčan v disertaciji ukvarjal s historično kartografijo, je sodeloval tudi pri sodobni kartografiji, saj je kot član zemljepisnega odseka Slovenske matice obdelal Dolenjsko za zemljevid slovenskega ozemlja (Mal, 1925–1932; Pajk, 1912).

Viktor Peterlin (1882–1940) je v doktorski disertaciji pod vplivom predavanj in vaj pri historičnem geografu Eugenu Oberhummerju, a tudi predavanj iz zgodovine, obravnaval zgodovino kartografskih upodobitev »srbohrvaških dežel« od Ptolemaja do 16. stoletja. Enega pomembnih vsebinskih poudarkov njegove disertacije predstavlja obravnava Tabule Peutingeriane. S Tabulo Peutingerino se je sicer med Peterlinovimi rojaki pred to disertacijo resno ukvarjal že Valentin Vodnik v zgodnjem 19. stoletju, do praga 21. stoletja pa so nadaljnje raziskave omogočile naprednejše interpretacije tega vira kot v Peterlinovem času. Eden od razlogov za majhen pomen Cerkljčane in Peterlinove disertacije je vloga mentorja, ki je, kot kaže, v disertaciji, spodbujal obravnavo predolgi časovnih lokov, da bi se doktoranda lahko poglobila v dodatne sočasne vire (Zwitter, 2019).

Slabo poznavanje Viktorja Peterlina med slovenskimi geografi je posledica njegovega nadaljnjega dela. Odsotnost gesla, ki bi ga predstavilo v Slovenskem biografskem leksikonu, sovпада z odsotnostjo Peterlinovih del v bibliografskih bazah, relevantnih za njegov čas. To navaja k sklepu, da Peterlin po disertaciji ni nadaljeval z raziskovalnim delom oz. da svojih rezultatov ni objavljал v obliki znanstvenih del (Abecedni imenski katalog ...; Centralni katalog ...; NM slike, 2019; Podatki uslužbenk ..., 2019). Leta 1940 so ga označili kot (očitno šolskega) profesorja (Zbirka upodobitev ..., 2018).

V kakovosti doktoratov slovenskih geografov na Dunaju med letoma 1900 in 1918 odsevata tedanje stanje razvoja geografije in stanje razvoja univerzitetnega študija. Čeprav obravnavani avtorji niso ključno zaznamovali razvoja geografije na Slovenskem, njihovi doktorati pa so danes večinoma preseženi, »je v njih še mogoče najti uporabne drobne podatke, ki so zanimivi tako za geografske kot za zgodovinske raziskave – ne le kot vir za zgodovino znanosti in univerzitetnega študija« (Zwitter, 2019).